

А.Є. Книш

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА-ТРЕНЕРА

Постановка проблеми. Сьогодні психологія проникає майже у всі сфери людського життя, тому потреба в якісній психологічній допомозі постійно зростає. Проте кількість людей, що готові звернутися по допомогу до професійного психолога, залишається незначною. У той же час надзвичайної популярності набули соціально-психологічні тренінги (СПТ), які є навчальною технологією, орієнтованою на використання активних методів групової роботи. СПТ дозволяють вирішувати завдання, що пов'язані з розвитком навичок спілкування, керування власними емоційними станами, самопізнанням, самосприйняттям тощо. Соціально-психологічний тренінг став важливим інструментом підготовки до професійного спілкування тих працівників, ефективність діяльності яких пов'язана з комунікативними навичками. Отже, психологічний тренінг у сучасному суспільстві є інструментом корекції, розвитку та навчання особистості в різних сферах життя – от суто особистого до професійного та публічного. Фахівці-психологи, які пропонують свої послуги в цій сфері, повинні володіти складними технологіями проведення тренінгу та бути готовими до цього особисто.

У наш час тренерська діяльність набуває рис професійної, а не любительської. До психологічних тренінгів замовники висувають все більш конкретні вимоги, а самі тренери прагнуть проводити їх більш професійно. Професійні тренери, як правило, не тільки системно займаються тренерською діяльністю, а й мають свою вузьку тематичну спеціалізацію.

У той же час вчені (І.В. Вачков, Є.В. Сидоренко, Г.В. Попова та ін.) вказують на відсутність у вищій психологічній освіті єдиного підходу до підготовки майбутніх психологів-тренерів, які б володіли не тільки загальними знаннями про соціально-психологічний тренінг та поверховими вміннями проведення тренінгових вправ, а й усіма необхідними в тренерській діяльності компетентностями та внутрішньою готовністю до професійної діяльності [1, 8]. З огляду на це очевидно стає необхідність вивчення особливостей існуючої підготовки майбутніх психологів-тренерів та пошук шляхів її вдосконалення.

Одним із базових елементів навчальної програми для майбутніх тренерів має стати чітка модель професійного психолога-тренера, що містила б інформацію про еталонні особистісні якості професійного тренера, набір необхідних йому компетентностей, знань, навичок та вмінь. Саме тому ми вирішили звернутися до аналізу різних підходів до визначення основних якостей і рис, необхідних психологу для здійснення професійної тренерської діяльності, а також порівняти існуючі теоретичні підходи з уявленнями майбутніх психологів про якості та риси психологів-тренерів.

Аналіз досліджень з проблеми. Професійну підготовку майбутніх психологів розглядали такі вітчизняні вчені Л.І. Анциферова, О.І. Бондарчук, Ю.М. Ємельянова, Л.М. Карамушка, В.О. Сластьонін, І.С. Якиманська та інші. Здебільшого вони зосереджуються на питаннях уточнення суті та змісту понять “професійний розвиток” (Л.І. Анциферова), “психологічна готовність до професійної діяльності” (Л.М. Карамушка, В.О. Сластьонін), “професійна компетентність” (Ю.М. Ємельянова),

“гуманістично-ціннісний підхід до професійного розвитку” (О.І. Бондарчук), “психологічна компетентність” (І.С. Якиманська), проте не приділяють достатньо уваги безпосередньо процесу професійної підготовки майбутніх психологів.

Підготовка психологів-тренерів була предметом вивчення такими вченими, як І.В. Вачков, Є.В. Сидоренко, С.І. Макшанов, Т.С. Яценко, Г.В. Попова, В.В. Волошина. На їхню думку необхідно розробити єдину ефективну програму підготовки професійних психологів-тренерів, які б володіли одночасно і необхідними в практичній психологічній діяльності академічними знаннями, і конкретними вміннями та навичками проведення соціально-психологічного тренінгу [1, 2, 4, 5]. Незважаючи на досить велику кількість робіт, присвячених цій тематиці, ми не можемо знайти жодного емпіричного дослідження, яке було б спрямоване на всебічний аналіз сильних та слабких сторін підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності тренера у ВНЗ, а також конкретних пропозицій та програм для покращення такої підготовки.

Зарубіжні та вітчизняні психологи К. Рудестам, В. Т. Кондрашенко, Д.І. Донський, І. В. Вачков, Г.Н. Сартан, Л. М. Кроль, К. Л. Михайлова приділяли увагу питанням визначення базових якостей та компетентностей психологів-тренерів.

Отже, **метою статті** є аналізування уявлень майбутніх психологів про психологічні особливості, а також знання, навички й уміння, якими мають володіти психологи для здійснення професійної тренерської діяльності; виявлення спрямованості студентів-психологів на спеціалізацією у сфері тренінгу в майбутній професійній діяльності шляхом дослідження їхніх особистих ідентифікацій.

Виклад основного матеріалу. Тренерська діяльність як різновид професійної діяльності почала розглядатися ще у 60-х роках ХХ століття. Науковці пов'язують сплеск цікавості до тренерської діяльності з ростом у другій половині минулого століття популярності різноманітних Т-груп. Варто зазначити, що вже тоді між ученими виникали суперечки стосовно того, якими якостями має володіти тренер або ведучий групи. З огляду на мету статті ми, проаналізуємо основні підходи до визначення особистісних якостей тренера, а також навичок та вмінь, якими має володіти тренер.

Головною якістю тренера, має бути здатність до лідерства, яка виявляється у врівноваженості, зрілості, емпатійності, толерантності, рішучості тренера наголошують В. Т. Кондрашенко та Д.І. Донський [2].

К. Рудестам вважає, що тренер чи керівник терапевтичної групи має володіти ентузіазмом та впевненістю у собі, вмінням переконувати та підкорювати собі оточуючих, гострим розумом, також учений наголошує на тому, що тренер повинен мати артистичні навички, та вміло користуватися своєю інтуїцією і науковими знаннями [6].

Щоб перевірити професіоналізм тренера, на думку Г. Н. Сартан, треба проаналізувати такі його якості та вміння: впевненість у собі; уміння використовувати груповий досвід, зосереджуватися саме на групових, а не на власних проблемах, підтримувати енергетичний взаємозв'язок із групою; розвинена інтуїція; наявність декількох позицій сприйняття; уміння розділяти відповідальність із групою [7].

Серед найважливіших якостей психолога-тренера І. В. Вачков виокремлює такі: концентрація на клієнті, уміння та бажання допомогти йому; відкритість до сприйняття різних точок зору, гнучкість та терпимість; емпатійність, здатність до створення комфортної емоційної атмосфери; аутентичність поведінки; ентузіазм та оптимізм; урівноваженість, терпимість до фрустрації; впевненість у собі, позитивне самоставлення, адекватна самооцінка; багата уява; високий рівень інтелекту [1].

Л. М. Кроль та К. Л. Михайлова створили модель компетентностей професійного психолога-тренера, що, на їхню думку, має включати такі компетентності: технічну, міжособистісну комунікативну, контекстуальну, адаптивну, концептуальну, інтегративну [3].

Аналіз наведених підходів дозволяє нам стверджувати, що серед учених не існує єдиної думки щодо якостей, навичок та вмінь, якими мають володіти професійні тренери, у той же час можна виокремити ті якості, на які звертають увагу майже всі вчені: емпатійність, упевненість у собі, гнучкість, толерантність, наявність спеціалізованої освіти.

З метою оцінки уявлень майбутніх психологів про професійну діяльність тренера та їх співвідношення з існуючими теоретичними моделями було проведено анкетування за участю 30 студентів 4-го та 5-го курсів спеціальності “Психологія” Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

Для визначення рівня несвідомої ідентифікації особи опитуваного з особою професійного психолога-тренера студентам була запропонована репертуарна решітка Келлі, що дозволила також виявити ті особливі якості та риси особистості, які майбутні психологи вважають необхідними для професійної діяльності психолога-тренера.

Для виявлення особливостей уявлень студентів про професійну діяльність тренера опитуваним було запропоновано анкету, що була складена на основі моделі професійної компетентності психолога-тренера, запропонованої М. Кролем та Є. Михайловою. Опитуваним необхідно було оцінити важливість у роботі тренера виокремлених авторами структурних елементів – умінь трансформувати мету в систему конкретних навчальних завдань, підбирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу, проводити вправи з учасниками тренінгу (технічна компетентність), розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам та явищам (інтегративна компетентність), комунікативні вміння (міжособистісна комунікативна компетентність), вміння працювати з групами з різним віковим та соціальним складом (контекстуальна компетентність), адаптуватися до умов тренерської практики, давати професійні оцінки (адаптивна компетентність). Оцінювання здійснювалося за допомогою 4-бальної шкали Р. Лайкерта.

Обговорення результатів дослідження.

Аналіз даних, отриманих за допомогою репертуарної решітки Келлі, дозволив виокремити три групи якостей, якими, на думку майбутніх психологів, має володіти психолог-тренер. Ці якості та риси були поділені нами на три основні групи: інтелектуальні, емоційні та комунікативні якості.

Майбутні психологи вважають, що професійний психолог-тренер має володіти такими інтелектуальними якостями: високий рівень розвитку навичок мовлення (72,75%), аналітичні вміння (69,5%), швидке сприйняття інформації (68,7%), вміння адаптуватися до складних непередбачуваних обставин (66,8%).

Серед найбільш важливих емоційних якостей та рис майбутні психологи виділили цілеспрямованість (72,75 %), доброзичливість (70,8%), оптимізм (69,35 %), емпатійність (68,35%), врівноваженість (68,35%).

До значущих комунікативних якостей професійного психолога-тренера належать: товариськість (76,35%), вміння розв'язувати конфлікти (69,15%), здійснювати вплив на інших людей (67,35%), регулювати контакт (66,95%).

Важливо зазначити, що виокремлені майбутніми психологами якості професійного психолога-тренера частково збігаються з запропонованою у 1962 році С. Славсоном моделлю лідерства. Хоча ця модель і була досить репрезентативною для свого часу, зараз вона вважається вченими дещо застарілою, а також не враховує

велику кількість сучасних вимог саме до тренерської діяльності, специфічних навичок та вмінь, якими має володіти професійний психолог-тренер.

У результаті оброблення даних, отриманих за допомогою репертуарної решітки Келлі, опитуваних було поділено на три групи: з низьким (n=10), середнім (n=11) та високим (n=9) рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера. Особливості уявлень майбутніх психологів з різним рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера про специфіку тренерської діяльності подано на рисунку.

Майбутні психологи з низьким рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера найбільше значення в тренерській роботі вбачають в уміннях трансформувати ціль у систему конкретних навчальних завдань, розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам та явищам, професійно оцінювати. Отже, представники цієї групи вважають, що в першу чергу майбутній психолог має володіти технічною та інтегративною компетентністю.

Умінню підбирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу, трансформувати мету в систему конкретних навчальних завдань, проводити вправи з учасниками тренінгу, розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам та явищам найбільше надають перевагу в тренерській роботі майбутні психологи з середнім рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера. Представники цієї групи виділили лише ті вміння, що прийнято відносити до технічної компетентності.

Майбутні психологи з високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера вважають найбільш важливими в тренерській роботі вміння розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам та явищам, працювати з групами з різним віковим та соціальним складом, проводити вправи з учасниками тренінгу. Таким чином, представники цієї групи вважають, що в першу чергу майбутній психолог має володіти технічною, контекстуальною та інтегративною компетентностями.

Для виявлення достовірних відмінностей в уявленнях студентів з різним рівнем ідентифікації з психологом-тренером про тренерську роботу було проведено

однофакторний дисперсійний аналіз із застосуванням апостеріорного критерію Тьюкі. Результати дисперсійного аналізу наведено в таблиці.

Результати дисперсійного аналізу в групах з різним рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера

Показник	F-критерій	p
Вміння трансформувати мету в систему конкретних навчальних завдань	3,685	0,038*
Вміння підбирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу	5,474	0,010**
Вміння проводити вправи з учасниками тренінгу	0,842	0,442
Вміння розпізнавати і давати інтерпретацію груповим процесам	0,157	0,856
Комунікативні вміння	3,735	0,037*
Вміння працювати з групами з різним віковим та соціальним складом	0,268	0,767
Вміння адаптуватися до умов тренерської практики	0,109	0,897
Вміння давати професійні оцінки	1,929	0,165

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Достовірні відмінності були знайдені в оцінці студентами різних груп важливості в тренерській роботі вміння трансформувати мету в систему конкретних навчальних завдань ($F=3,685$, $p \leq 0,05$), вміння підбирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу ($F=5,474$, $p \leq 0,01$), комунікативних умінь ($F=3,735$, $p \leq 0,05$). Розподіл середніх оцінок кожного з названих умінь у трьох групах наведено на рисунку.

Найвищі середні оцінки вміння трансформувати мету у систему конкретних навчальних завдань були виявлені у групі студентів-психологів з низьким та середнім рівнями ідентифікації з особою психолога-тренера. Достовірно нижче оцінюють це вміння майбутні психологи з високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера. Дисперсійний аналіз дозволяє зробити висновок про наявність тенденції до зменшення оцінки важливості вміння трансформувати мету в систему конкретних навчальних завдань зі зростанням рівня ідентифікації з особою психолога-тренера.

Найвищі середні оцінки вміння добирати інтерактивні вправи для реалізації мети тренінгу були виявлені в групі майбутніх психологів із середнім рівнем

ідентифікації з психологом-тренером. Достовірно нижче оцінюють це вміння майбутні психологи з низьким та високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера.

Найвищі середні оцінки комунікативних умінь були виявлені в групі майбутніх психологів із середнім рівнем ідентифікації з психологом-тренером. Достовірно нижче оцінюють це вміння майбутні психологи з низьким та високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера.

Завершуючи аналіз результатів математичного оброблення даних, маємо констатувати, що майбутні психологи з високим рівнем ідентифікації з психологом-тренером оцінюють необхідні в тренерській діяльності вміння та навички або так само, як і їх однолітки з нижчим рівнем ідентифікації з психологом-тренером, або нижче, що свідчить про відсутність у них глибокого розуміння специфіки професійної діяльності тренера та про дещо неадекватну оцінку власних умінь та особистісних якостей.

Висновки. Аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення професійно значущих якостей психологів-тренерів дозволив нам виявити відсутність єдності у поглядах учених на це питання. Частіше за все дослідники виокремлюють такі необхідні психологу-тренеру якості, як емпатійність, упевненість у собі, гнучкість, толерантність, наявність спеціалізованої освіти.

Дослідження уявлень майбутніх психологів про особистість та вміння професійних психологів-тренерів дозволяє нам констатувати відсутність в опитуваних чітких уявлень про необхідні в професійній тренерській діяльності психологічні якості та риси.

Третина майбутніх психологів (студентів випускних курсів спеціальності “Психологія”) відрізняються високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера, тобто вважають, що вже встигли оволодіти всіма навиками, необхідними для професійної діяльності психолога-тренера.

Серед найважливіших компетентностей у тренерській діяльності майбутні психологи вирізняють у першу чергу технічну, інтегративну, міжособистісну та контекстуальну, дуже низько оцінюючи важливість умінь та навичок, що складають адаптивну та концептуальну компетентності.

Однофакторний дисперсійний аналіз дозволив виявити, що майбутні психологи з високим рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера порівняно з майбутніми психологами з низьким та середнім рівнем ідентифікації з особою психолога-тренера не приділяють великого значення володінню ними особливими знаннями та не мають уявлень про професійну тренерську діяльність, що вказує на певну неадекватність їхньої оцінки власної готовності до діяльності тренера.

Отже, існуюча система підготовки психологів у ВНЗ недостатня для формування необхідних у тренерській діяльності компетентностей. Саме тому особливого значення набуває питання про створення якісної програми підготовки психологів до професійної діяльності тренера.

Список літератури: 1. *Вачков В.И.* Подготовка ведущих тренинговых групп. Основы технологии группового тренинга. - М.: «Ось-89», 1999. - 176 с. 2. *Кондрашенко В.Т., Донской Д.И.* Общая психотерапия. - Минск, 1993. - 391 с. 3. *Кроль Л., Михайлова Е.* Тренинг тренеров: как закалялась сталь. - М.: Класс, 2002. - 192 с. 4. *Макшанов С.И.* Психология тренинга: Теория. Методология. Практика. - СПб.: Образование, 1997. - 238 с. 5. *Петровская А.А.* Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. - М.: МГУ, 1982. - 162 с. 6. *Рудестам К.* Групповая психотерапия. - СПб.: Питер, 2005. - 369 с. 7. *Сартан Г.Н.* Тренинг командообразования. - СПб.: Речь, 2005. - 187 с. 8. *Сидоренко Е.В.* Тренинг

коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. - СПб.: Речь, 2008. — 208 с.

Bibliography (transliterated): 1. Vachkov V.I. Podgotovka veduwih treningovyh grupp. Osnovy tehnologii gruppovogo treninga. - M.: «Os'-89», 1999. - 176 s. 2. Kondrashenko V.T., Donskoj D.I. Obwaja psihoterapija. - Minsk, 1993. - 391 s. 3. Krol' L., Mihajlova E. Trening trenerov: kak zakaljalas' stal'. - M.: Klass, 2002. - 192 s. 4. Makshanov S.I. Psihologija treninga: Teorija. Metodologija. Praktika. - SPb.: Obrazovanie, 1997. - 238 s. 5. Petrovskaja A.A. Teoreticheskie i metodicheskie problemy social'no-psihologicheskogo treninga. - M.: MGU, 1982. - 162 s. 6. Rudestam K. Gruppovaja psiho-terapija. - SPb.: Piter, 2005. - 369 s. 7. Sartan G.N. Trening komandoobrazovanija. - SPb.: Rech', 2005. - 187 c. 8. Sidorenko E.V. Trening kommunikativnoj kompetentnosti v delovom vzaimodejstvii. - SPb.: Rech', 2008. — 208 s.

А. Кныш

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА-ТРЕНЕРА

В статье проанализированы основные подходы к определению психологических качеств, необходимых для осуществления эффективной профессиональной тренинговой деятельности. Проведен анализ результатов исследования представлений будущих психологов о личностных качествах знаниях, навыках и умениях, которыми должны владеть профессиональные психологи-тренеры.

A. Knysh

FEATURES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS OF THE PSYCHOLOGIST-COACH

Main approaches to the definition of psychological qualities, which are necessary for effective professional training activity are analyzed in the article. Much attention is given to the results of the study of representations of future psychologists about the personal qualities of knowledge, skills and abilities that should have professional psychologists, trainers.

Стаття надійшла до редакційної колегії 6.09.2012